

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.1/02>**Вакулович Л. Л.**

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Назаренко Н. Г.

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Регушевська І. А.

Національний університет фізичного виховання і спорту України

ВИКОРИСТАННЯ ФАХОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Стаття присвячена огляду основних засобів та методів вивчення фахової термінології студентами на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Термінологічна лексика є невід'ємною частиною української літературної мови, яка розвивається під впливом активних потреб сучасних науки, техніки, культури та суспільного життя. Міжнародна співпраця та неперервний розвиток науки і техніки сприяють інтеграції нових термінів, зокрема запозичених з інших мов, що стимулює розвиток української термінології. Таким чином, термінологія успішно виконує ключову роль у формуванні наукового і професійного мовлення, а також сприяє взаєморозумінню між фахівцями різних галузей. Це підкреслює її важливість у сучасній українській літературній мові. Виходячи з цього, одним із завдань вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є засвоєння фахової термінологічної лексики, а саме її функціонування, становлення, а також послідовність роботи з термінами. На даний момент ці питання недостатньо висвітлені або зовсім не висвітлені науковцями і саме в цьому полягає актуальність даного дослідження.

В статті акцентується увага на основних аспектах та проблемних питаннях вивчення та пізнання термінологічної лексики.

Насамперед перед викладачами вищої школи постають проблеми, які стосуються саме української національної термінології, визначення джерел, з яких вона поповнюється, вибору найбільш відповідного з-поміж тих, що вживаються в мові. До того ж все вищезазначене має безпосереднє відношення до формування мовно-професійної компетентності у майбутніх фахівців. Тому завдання викладача у процесі роботи з термінологією на заняттях з української мови за професійним спрямуванням – це ознайомлення студентів із закономірними процесами та змінами, які відбуваються в національній термінології під впливом мовних й екстралінгвальних чинників.

Ключові слова: фахова термінологія, науковий стиль, словник, практичні вміння, культура мовлення.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси, які відбуваються у світі, не оминають наукової сфери і вимагають необхідності отримання глибоких знань з термінознавства майбутніми студентами як основи для порозуміння між фахівцями різних країн. Однією з проблем в опануванні студентами фаховою термінологією є те, що дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» починає викладатися на першому чи другому курсі, коли студенти ще не мають фундаментальних фахових знань щодо системи спеціальних понять; пояснення термінологічної лексики та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми вивчення фахової термінології представлені в наукових працях С. М. Дерби, В. І. Авраменко, О. В. Боровської, С. В. Булик-Верхоли, І. П. Дроздової, І. П. Скорейко-Свірської та ін.. Формування української термінології в різноманітних аспектах аспектах вивчали сучасні українські лексикологи й лексикографи: Л. Симоненко, А. Крижанівська, С. Соколова, І. Коропенко, Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, Г. Наконечна, а також мовознавці, які досліджують галузеві терміносистеми. У праці М. Комової та І. Кочан детально проаналізовано здобутки українського

термінознавства в різних аспектах (організаційному, науковому, навчальному, лексикографічному) та зазначено, що сучасні висококваліфіковані фахівці мають «грамотно застосовувати термінолексику в усіх сферах професійної діяльності» [3, с. 8]. Проблему підвищення культури наукової мови в контексті формування професійної мовнокомунікативної й дослідницької компетентностей майбутніх фахівців різних спеціальностей досліджували Л.Мацько, Ф.Бацевич, М.Венгирюк, Г.Джусуналієва, Н.Ковальська, Н.Манюх, О.Мельник, Т.Можарова, І.Олійник, Г.Онуфрієнко та ін.

Постановка завдання. Отже, мета даного дослідження – це у визначення послідовності роботи над окремими групами термінів та обґрунтування різних видів завдань, спрямованих на засвоєння цих передусім лексичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Серед ознак, що характеризують термінологію сучасної української мови, можемо виділити кілька основних. Перша ознака, що стосується частини галузевих терміносистем, – це значна кількість запозичених термінів (переважно з англійської мови). Саме на цьому наголошують українські дослідники, які стверджують, що для українського фахового середовища на цей час стало типовішим уживання англійськомовних термінів чи їхніх скорочень замість українських аналогів.

Фаховій мові кожної галузі притаманні свої специфічні риси: лексичні та синтаксичні конструкції, особливості побудови текстів і т.д.. Але всі фахові мови мають деякі спільні ознаки: специфічний набір мовних одиниць; вибір і використання мовних засобів загальнонавчальної мови у спеціальному значенні; наявність писемної та усної форм; міжрегіональний характер; тісний зв'язок із певною сферою діяльності.

Загалом проблемні питання вивчення та пізнання термінологічної лексики можна виокремити в п'ять основних аспектів:

- перший аспект вивчення термінової лексики стосується специфіки терміна як особливої мовної одиниці;
- другий аспект акцентує увагу студентів на тому, що чимало сучасних терміноодиниць із різних галузей знань мають синонімічні пари – запозичене і власне українське слово;
- третій аспект пов'язаний з визначенням співвідношення національного й запозиченого в термінології. Приміром, лексеми *кава*, *борошно*, *цифра*, *школа* тощо з'явилися в українській мові за різних обставин з різних джерел, а їхнє повсяк-

денне вживання посприяло тому, що ці слова повноцінно функціують у нашій мові в усіх її стилях, змінюються творять похідні та ін.;

- четвертий аспект акцентує увагу на своєрідній лексичній інтеграції функціональних стилів української літературної мови;

- п'ятий аспект полягає у дослідженні функційних характеристик термінологічної лексики, зокрема процесів термінологізації і детермінологізації.

Зацікавити студентів їх майбутньою професією та прищепити любов до української мови допоможе створення сучасних методичних посібників, тексти яких містять базові знання з обраного фаху та термінології зі спеціальності, правильно дібрані вправи і завдання, спрямовані не тільки на переклад термінів, але й на активізацію вмінь говорити, слухати та активно застосовувати терміни в усному та писемному українському фаховому мовленні.

Зокрема важливим завданням є вивчення та вдосконалення методики роботи з науковими фаховими текстами, які мають не лише відображати інтелектуальний зміст, а й відповідати вимогам культури наукового мовлення. Крім того, уміння працювати з фаховими текстами сприятиме виробленню в студентів навичок вмілого оперування фаховою науковою термінологією, саморедагування тексту, а також формуванню здатності належним чином висловлювати свої думки.

Фахові тексти грають важливу роль у навчанні студентів на поняттях з української мови, особливо в контексті формування професійної компетентності. Можна виділити декілька основних пунктів їхньої ролі:

1. Розвиток професійного мовлення

Фахові тексти допомагають студентам опанувати конкретну термінологію, стиль і структуру мовлення, характерну для їхньої майбутньої професії. Це сприяє вміттю точно й грамотно висловлювати думки в професійних ситуаціях.

2. Формування критичного мислення

Робота з фаховими текстами проводить аналіз, порівняння, синтез інформації, що розвиває аналітичні можливості студентів. Це важливо для ефективного прийняття рішень у про

3. Підвищення мотивації

Тексти, пов'язані з майбутньою спеціальністю, підвищують зацікавленість студентів у вивчених мовах, оскільки вони бачать безпосередній зв'язок між мовними навичками та їх професійно.

4. Інтеграція знань

Фахові тексти не можуть поєднувати знання з різних дисциплін, розширюючи кругозір студентів і допомагаючи їм краще зрозуміти їх контекст.

Доцільність використання тих чи інших жанрів фахових текстів залежить від мети, з якою проводиться цей відбір. Можна визначити певні критерії щодо відбору тих чи інших фахових текстів: ситуативність (використання вміщеної в тексті інформації для моделювання типових ситуацій спілкування); ілюстративність, (здатність тексту ілюструвати певні наукові поняття); пізнання, методична цінність. Серед інших критеріїв, можна виділити інформативність, тематичність, комунікативність, науковість, функціональність, новизну. На основі цих критеріїв можна розробляти комплекс вправ для опанування студентами термінологічної лексики.

Ефективними будуть завдання для збагачення словникового запасу професійною лексикою: словникові диктанти, твори-мініатюри, творчі роботи, диктанти інформаційної дії, творчі словникові диктанти тощо. Послідовне використання такого матеріалу під час вивчення орфографії, пунктуації, стилістики дасть можливість студентам активно застосовувати набуті навички на заняттях розвитку зв'язного мовлення, зокрема в усному мовленні та при виконанні письмових робіт.

Навчити мові професії – велике мистецтво., для цього потрібно знати всі тонкощі мови і бути досвідченим фахівцем.

Важливе значення на заняттях має дослідження семантики термінів, оскільки значна їх частина має іншомовне походження. Тому необхідно враховувати їх етимологію та семантичну вмотивованість. Варто запропонувати з'ясувати походження терміна, користуючись етимологічним словником, але спочатку студентам надати можливість висловити власні версії щодо походження з обґрунтуванням.

Саме тому ознайомлення студентів з фаховою термінологією в процесі вивчення української мови, зокрема дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», є важливою ланкою в удосконаленні процесу їхньої професійної компетенції.

Термінологічна лексика має велике значення для науково-виробничої комунікації. Філологами доведено, що спеціальні галузеві терміни становлять понад 60 % професійної лексики фахівця, решту посідає загальнонаукова термінологія та загальнонавжівані лексеми. У процесі роботи викладач повинен використовувати такі

види вправ, які дадуть змогу виробити у студентів уміння створювати зв'язні висловлювання з використанням фахових термінів. Уживання термінів залежить від уміння вільно орієнтуватися в різних комунікативних ситуаціях, тому передусім майбутні фахівці повинні усвідомлювати підбирати ті чи інші мовні засоби відповідно до ситуації. На думку І.М.Кочан, «у результаті вивчення дисципліни студенти мають навчитися диференціювати нормативне й ненормативне слово та терміновживання, добирати з низки дублетних форм ту, яка відповідає не лише вимогам семантичної точності, але й стилістичної доречності, граматичної та стилістично правильної сполучуваності» [1, с. 18].

Опанування фаховою мовою можливе лише за умови засвоєння студентами особливостей наукового стилю української мови та його різновидів, які мають певні жанри. Саме обізнаність студентів із жанрами навчально-наукового та власне наукового підстилів допоможе їм у процесі здобуття нових знань і формування необхідних навичок та вмінь.

Навчальні тексти, які вивчаються на практичних заняттях з української мови, повинні мати адекватну семантико-смыслову структуру, яка задовольняє тим самим вимогам, що і текст за фахом. Таким чином, володіння культурою фахового мовлення є надзвичайно важливим для кожного професіонала.

Усвідомлення науково-навчального тексту починається з оволодіння термінологічною лексикою, яка організовує мовну структуру фахового тексту, несе в собі інформаційне повідомлення. Тому в процесі вивчення курсу української мови варто зацентровувати увагу студентів на нормативному вживанні термінологічної лексики, зокрема варто звертати увагу на проблемні аспекти деяких терміносполук щодо норм сучасної української літературної мови. Приміром студенти спортивних напрямів підготовки, вивчаючи лексичні норми, мають можливість переконатись, що на сьогоднішній день питома лексика в галузі спорту становить 30 %, а 50 % – це запозичення, решта 20 % – інтернаціоналізми. Найбільше (42 %) термінів походить з англійської мови і такі терміни добре відомі мовцям, як *аут, бокс, баскетбол, батерфляй, бейсбол, бобслей, брейк, бутси, ватерполо, велойбол, велодром, гандикап, гол, голкіпер, гольф, джеб, директ, допінг, драйв, еспандер, інфайтинг, каное, крикет, крокет, крос, кросинг, лідер, матч, нокаут, нокдаун та ін.* Решта – по 13 % мають французьке та грецьке походження, 4 % – німецьке і т. д.

Сьогодні велику роль путівника в різних галузях знання, вагомої складової мовної культури особистості відіграють словники. Зокрема лексикографічний науковий пошук розширює інформаційний, практичний обсяг лексикографічних знань, підвищує рівень лексикографічної компетенції. Під час опрацювання матеріалу про словники у професійному мовленні студенти вивчають класифікацію словників, словників майбутнього фаху, принципи побудови словникових статей у лексикографічних працях різних типів, характеристику головних тлумачних та перекладних словників української мови, фахових словників. Наприклад доцільними будуть завдання на опрацювання термінів за словниками різних типів; а потім їх порівняння. Можна також запропонувати виписати невеликий текст з фахової літератури, насичений термінами, а потім за допомогою словника пояснити значення цих термінів (обов'язково вказати всі дані про словник). На самостійну роботу можна запропонувати студентам скласти перелік різних типів словників обраного фаху, які вийшли друком за останні 10 років.

Важливу роль у формуванні термінологічної компетентності студентів має впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для організації навчальної роботи студентів з термінологічною лексикою.

Оскільки для сучасної молоді переважним джерелом отримання інформації є ресурси всесвітньої мережі Інтернет, то студентів варто орієнтувати на використання авторитетних електронних джерел інформації. Обов'язково потрібно наголошувати на важливості застосування якісних ресурсів та докладної перевірки основних даних. У курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)» варто запропонувати студентам для опрацювання низку вправ з пошуком термінів в електронних словниках, науковиз статей наукових статей наукових статей, перекладом термінів і т.д. Тут на допомогу можуть прийти такі веб-ресурси як <http://www.mova.info/corpus>, http://chtyvo.org.ua/help/dobirky/roziisko-ukrainski_slovnyky/, <http://iate.europe.eu> та ін.

Важливо й корисно ознайомити майбутніх фахівців різних галузей з такими міжнародними й національними ресурсами, як багатомовна термінологічна база даних ООН, термінологічна та лінгвістична база даних уряду Канади (<http://www.btb.termiumplus.gc.ca/>), а також національний банк стандартизованих науково-технічних термінів Українського агентства стандартизації.

Вивчаючи акцентуаційні норми, важливими є правила постановки наголосу в словах – з метою усунення помилок студентам варто постійно рекомендувати працювати з орфографічним словником та словником іншомовних слів, де зазначено нормативні наголошування.

Вдосконалюючи навички орфографічних норм, студентам спортивних напрямів підготовки варто нагадувати, що переважна більшість спортивних термінів – це запозичені конструкції, тому й написання підпорядковуємо правилам слів іншомовного походження. Варто звернути увагу на правопис складних слів (*роуп-скіпінг, фітнес-урок, біоритми*), подвоєння та подовження приголосних (*суддя, інновація, плавання*), уживання м'якого знака (*пульс, реактивність, витривалість*), правопис аббревіатур (*МОК (Міжнародний олімпійський комітет, МСК (максимальне споживання кисню)*).

Зараз існують різноманітні види завдань, які є досить ефективними для засвоєння студентами фахової термінології – це термінологічні диктанти (викладач перераховує ознаки того чи того поняття, а студенти визначають і записують відповідний йому термін або навпаки, до запропонованих термінів потрібно сформулювати визначення): вид програми змагань у ряді видів спорту – *естафета*; творчість, здатність до створення нового, оригінального – *креативність*; командна спортивна гра з м'ячем у залі за участю двох команд – *футзал*; непрямий штрафний удар – *вільний удар*; гравець, що виходить на заміну й здатний кардинально змінити хід гри – *джокер*.

Під час занять з української мови за професійним спрямуванням доцільно активно використовувати й нетрадиційні методи навчання термінології, що допоможе вдосконалити практичні вміння та навички студентів. Можна формувати різноманітні навчальні ситуації професійного спрямування в межах опрацьованого матеріалу з метою навчити правильно, логічно та доречно добирати той чи інший термін. Сучасним елементом уроку є перегляд фільмів професійного спрямування із коментуванням. Для цього необхідно добирати стрічки, що мають якісний український дубляж та є цікавими, інформативно багатими з погляду професійного наповнення. Це суттєво підвищить мотивацію та забезпечить термінологічну освіченість майбутніх фахівців.

Важливим і корисним засобом у процесі вивчення термінологічної лексики є виконання студентами завдань ігрового характеру із використанням матеріалу аналізованого тексту. Такі

завдання тренують увагу і вміння швидко орієнтуватися в мовному матеріалі, а також сприяють збагаченню активного словника студентів новими лексичними одиницями та фаховою термінологією

Виконання завдань і вправ до фахових текстів сприяють розвитку культури мови і уникненню комунікативних розбіжностей, пов'язаних із порушенням лексичних норм сучасної української літературної мови.

Під час роботи зі словниками різних видів можна запропонувати студентам оформити термінологічний словника-мінімум відповідної галузі (н-д, спортивних термінів і т. д.). Наприклад, для фахівців спортивного напрямку підготовки це може бути тлумачення основних термінів спорту: *олімпіада, фізична культура, гіподинамія, ігри, координація, м'язи, олімпійський спорт, підготовленість, ранкова гімнастика, реабілітація, спорт, спортивні досягнення, темп, фізичне навантаження* та ін. Робота з фаховими словниками, вправи з перебудови тексту, визначення термінів та ін. дозволяють подолати такі недоліки усного і писемного мовлення, як калькування, невиправдане вживання запозичених слів і термінологічної лексики, що особливо характерно для спортивної термінології: наприклад, замість іншомовного слова *атлет* можна використати слово українського походження *бігун, силач*, замість іншомовного *тайм-аут* – українське *перерва*, іншомовне *голкіпер* – українське *воротар, хавбек* – *півзахис-*

ник, латераль/фулбек – *правий або лівий захисник, пас* – *передача, рефері* – *суддя, резерв* – *запас* і т. д.

Аналіз фрагментів фахових статей дозволяє ефективно організувати вивчення фахової термінології, розширити індивідуальний словниковий запас, удосконалити і збагатити знання про культуру української мови професійного спрямування, а також за допомогою різноманітних вправ і завдань активізувати творчі здібності студентів. Корисними є вправи на усний переклад фахового тексту, вибіркового переклад термінів, письмовий переклад термінів із подальшим роз'ясненням орфографічних, пунктуаційних та акцентуаційних особливостей

Висновки. Отже, успішне засвоєння фахової термінології є однією з основних умов підготовки фахівця високого рівня, а вивчення термінів відповідного фаху зможе забезпечити формування у студентів належної професійної та мовленнєвої компетентності.

Вивчення української фахової термінології як системи слугує основою для опанування майбутньої професії і є запорукою успішного засвоєння й подальшого активного використання базової наукової та професійної термінології. Лише зацікавивши студентів їх майбутньою спеціальністю, ми зможемо привити любов до української мови та отримати національно свідомих, мовленнєво компетентних фахівців, що зможуть досягти особистісного й професійного самовизначення та домогтися самореалізації.

Список літератури:

1. Авраменко В. І. Розвиток української навчальної термінологічної лексики у процесі розбудови національної системи освіти кінця XIX – поч. 1930 р.р. XX ст. : монографія. Умань : ПП Жовтий О. О., 2014. 162 с.
2. Житін Я. В. До питання про розрізнення термінології та терміносистеми. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Розділ II. Термінознавство. Лексикографія. Вип. 17. 2009. С. 116–121.
3. Комова М. В., Кочан І. М. Наукові дослідження з українського термінознавства : навч. посіб. Львів : Тріада плюс, 2020. 143 с.
4. Кочан І. М. Посібники з термінознавства й навчальний процес. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 18.
5. Місяк Н. В. Фахова термінологія: лінгводидактичний аспект. *Актуальні проблеми викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»* : матеріали II Регіонального науково-методичного семінару, м. Херсон, 11 березня 2014 р. Херсон : Херсонський державний університет, 2014. 74 с.
6. Хіль Д. С. Поняття «термін» та його ознаки / Світова наука: проблеми, перспективи, інновації : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (2 жовтня 2020 року) : збірник тез. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 68–70.

Vakulovych L. L., Nazarenko N. H., Rehushevskaya I. A. THE USE OF PROFESSIONAL TERMINOLOGY IN TEACHING MATERIALS ON THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES

The article gives an overview of the main means and methods of studying professional terminology by students in Ukrainian language classes for professional purposes. Terminological vocabulary is an integral part of the Ukrainian literary language, which develops under the influence of the active needs of modern

science, technology, culture and social life. International cooperation and the continuous development of science and technology contribute to the integration of new terms, in particular those borrowed from other languages, which stimulates the development of Ukrainian terminology. Thus, terminology successfully plays a key role in the formation of scientific and professional speech, and also promotes mutual understanding between specialists in various fields. This emphasizes its importance in the modern Ukrainian literary language. Based on this, one of the tasks of studying the discipline “Ukrainian language (for professional purposes)” is the mastery of professional terminological vocabulary, namely its functioning, formation, and the sequence of work with terms. At the moment, these issues are insufficiently covered or not covered at all by scientists, and this is precisely the relevance of this study.

The article focuses on the main aspects and problematic issues of studying and learning terminological vocabulary.

First of all, higher education teachers face the problems related to Ukrainian national terminology, determining the sources from which it is replenished, choosing the most appropriate one from those used in the language. In addition, all of the above is directly related to the formation of linguistic and professional competence in future specialists. Therefore, the teacher's task in the process of working with terminology in Ukrainian language classes for professional purposes is to familiarize students with the natural processes and changes that occur in national terminology under the influence of linguistic and extralingual factors.

Key words: *professional terminology, scientific style, dictionary, practical skills, speech culture.*